

Споменици Ибарског Колашина

МИЛАН ИВАНОВИЋ

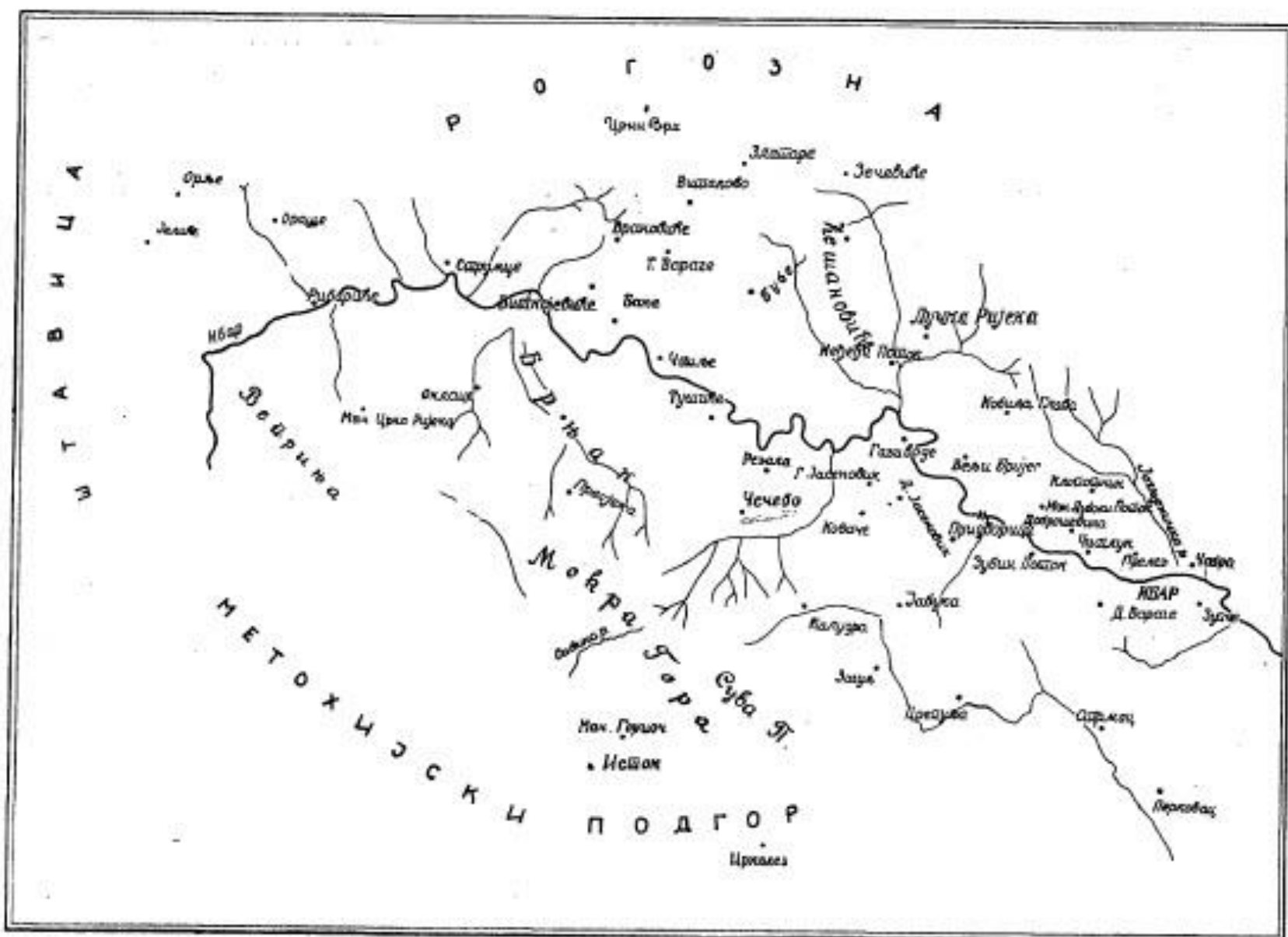
Ибарски или Стари Колашин је планинска жупа у долини Горњег Ибра, која је са југа и севера ограничена планинским венцима Мокре Горе и Рогозне планине. Са западне стране га од пештерске висоравни Штавице одваја Мојстирска или Рибарићка клисура којом тече изворишни део Ибра, а на истоку је широко спојен с равницом Косова на ушћу Јагњеничке Ријеке код села Чабра, узводно од Титове Митровице.

У овој планинској, доста скривеној жупи има око 40 села. У њима живи особито енергично и отпорно српско становништво, чији је горштачки говор до данас сачуван у варијанти чистог српског језика ијекавског наречја.

По до сада познатим историјским подацима, Ибарски Колашин се под тим именом најраније помиње 1673. године у натпису о живописању

цркве Св. Јована у Црклезу, у Метохијском Подгору недалеко од Истока. У натпису се између осталог каже: „... пописа се саи храм са настојанием попа Ивана и попа Марка отачаством Колашини ...” Међутим, данашњи називи неких места у Колашину или његовим граничним деловима познати су нам и из историјских извора из XIII, XIV и XV века. Тако Стефан краљ Првовенчани, давши имања, повластице и закон манастиру Жичи 1220. године, у жупи Јелци, данашњем северозападном делу Ибарског Колашина, набраја села: Гњила, Добриња и Витахово, која су до сада сачувала

¹ С. Смирнов — Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старица VIII—IX (1933/34) 259, сл. 11.



Сл. 1. Карта насеља са споменицима културе Ибарског Колашина (цртеж: арх. техн. Смиље Крантић)

Fig. 1. La carte de l'agglomération avec les monuments culturels de l'Ibarski Kolašin (dessin: Smilja Krantić, dessinatrice)



Сл. 2. Дубоки Поток, црква Ваведења Богородице (фото. арх. И. Здравковић)

Fig. 2. Duboki Potok, église dédiée à la Présentation de la Vierge au Temple (photo: I. Zdravković, architecte)

непромењене називе.² У данашњем селу Брњаке 1267/68. помиње се „славни двор“ краљице Јелене, жене Уроша I и мајке краљева Драгутина и Милутина.³ Исто тако се зна и за Јелечград на северној ивици Колашина, под којим је 1282. краљ Драгутин у лову несрећно пао с коња, после чега је на Сабору у Дежеву уступио престо своме брату краљу Милутину.⁴ У Светостефанској хрисовуљи краља Милутина, изdatoј 1313—1318. манастиру Бањској, помиње се село Врановиће, које и данас са неизмењеним називом постоји нешто јужније од Витакова.⁵ У познатом турском дефтеру написаном 17—26. јуна 1455, непосредно после заузимања и дефинитивног успостављања турске власти у области Бранковића, помињу се села: Брњак, Тушимља, Придворица, Вељи Брег, Зубин Дол, Чечево, Орашак, Рибалиће, Бање, Бојновиће, Отешеновиће, Златари, Калудра, Јабулка, манастир Дикодил — све је то спадало у нахију Клопотник.⁶ Из овог се види да се у XV веку Ибарски Колашин звао жупа, нахија Клопотник. Име је свакако дошло по утврђеном граду Клопотнику, чији се остаци налазе изнад села Доброшевине и недалеко од Богородичине цркве (манастира) Дубоки Поток. Много доцније, 1737, 1765. и 1770. године, многа од ових села с нагласком да су „колашинска“, помињу се

у Катастиху (књизи приложника) српског манастира Девича у Дреници. И данас готово у сваком колашинском селу постоје бар неки остаци старих споменика: цркве, црквишта, градови, стара гробља, разрушени манастир Чпиље, и очувани манастир Св. арханђела или Св. Петра Коришког у западном делу жупе, који сада административно припада општини Тутин, односно СР Србији. Данашња црква Ваведења Богородице у Дубоком Потоку, у источном делу жупе, у неким историјским изворима помиње се и као манастир. Тако је у турском дефтеру „Област Бранковића“ поменут манастир Дикодил, што је свакако Дубоки Дол, данашњи Дубоки Поток. На исти начин је у том дефтеру данашњи Зубин Поток записан као Зубин Дол. Занимљиво је да се на Косову, а и у

² Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 571.

³ Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935, 54.

⁴ *Историја српског народа I*, Београд 1981, 438.

⁵ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 622.

⁶ Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 3, 8, 15—19.

Ибарском Колашину, село и црква и данас зову Дибоки Поток.⁷

Број разорених цркава које својом старином допиру уназад и до средњег века, заједно са онима које су током векова обнављане и издржале све недаће и буре разарања и остале под кровом до наших дана, пење се на преко тридесет.

У овом раду даћемо на основу својих теренских испитивања и података из раније објављених научних радова сажет преглед споменика културе, у првом реду њихових остатака, ове планинске жупе, односно њених села, која у највећем броју припадају садашњој Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у оквиру Социјалистичке Републике Србије.

*

БАЊЕ. Село је удаљено 36 km западно од Митровице. Име је добило по неколико извора топле воде — „бања”. Помиње се у турском дефтеру из 1455. године. Усред села је постојало старо црквиште, на којем су између два светска рата сељаци подигли нову цркву.⁸ Црква је једнобродна грађевина, дуга 4,90 а широка 3,90 m, с малом полукружном апсидом, засведена опеком и омалтерисана споља и изнутра. У њој нема фресака и остале црквене опреме. При изградњи нове цркве, за улазна врата коришћена су два бочна првобитна монолитна камена довратника (димензија: 160 X 25x12 cm и 150x30x13 cm), као и стари камени праг у једном комаду чије су димензије 120x33x20 cm. На југоисточном углу у темељ је узидан првобитни правоугаони тесаник, а око цркве стоји неупотребљено неколико првобитних тесаника сводара од сиге са старе цркве. Око цркве је старо и садашње гробље. У његовом западном делу расту „старостојна” столетна стабла једног храста, клена и дивље крушке. У гробљу изнад цркве има неколико старих надгробних споменика, камених крстача, међу којима се издвајају три са текстом посвећеним двојници покојника и једној покојници. На првом споменику, чије су надземне димензије 80x60x11 cm, доста је читак текст писан српскословенским језиком и новијим правописним писмом:

1848
ЗД(Ћ) ПОЧИ
Р:(АВ) В:(ОЖИ) **Милинко**
Басов погн-
н8: 8 **А8ке.**

Други споменик је димензија 90x50x9 cm, а на његовој предњој страни уклесан је текст у седам редова писан брзописном ћирилицом. Средњи редови текста су пропали. На задњој страни уклесан је крст са кружним завршенима кракова. Очувани део текста гласи:

ЗДЋ ПОЧИ

• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •

ВО 1813 Г

(В)О(Г) Д(А) [ГА ПРОСТИ]

Нешто ниже је трећи поломљени бели мермерни крст, од белог студеничког камена чије су димензије 75x60x6 cm. На њему је урезан лик средовечне жене одевене у свечано рухо и искићене ниском дуката преко груди. Овај изузетно леп примерак надгробних споменика заслужује посебну пажњу и свакако место у неком етнографском музеју. Текст је писан брзописним ћириличним писмом карактеристичним за XVII и XVIII век, у девет редова, словима просечне висине 3 cm. Он гласи:

1823

ЛЕТО

ЗДЋ ПОЧИВАЕ-

Т **ВРОКСАНДРОЈА**

САНДА КОМНЕНА

КО • • ИН • • **ДОМАЋИ-**

ЦА ИЗ БАНЯ

ВОГ ДА Е ПРО-

ОСТИ

БОЈНОВИЋЕ (БОЛИНОВИЋЕ). Помиње се 1455. г. у турском дефтеру. У Бојиновачком пољу постоји старо гробље, а усред села место Црквине, где је била стара црква. На граници између овог села и села Вукосављевића и Буба обновљена је 1950. стара црква, са чијих је рушевина сачувана камена плоча са натписом: **ИС ХС НИ КА.**

Она је узидана у прозор нове цркве па се натпис може и сада читати. У старом гробљу око цркве сачувано је још неколико монолитних надгробних плоча, док је добар део њих повађен и узидан у нову цркву.⁹

БУБЕ. У западном делу сеоског гробља постојала је црквица, чији се остаци још разазнају. У гробљу има неколико надгробних споменика крстача од радочелског мермера са плитко резаним и геометријски стилизованим ликовима људи. На брегу Шилку села Бубе су остаци двеју старих зграда, од којих сада стоје стубови и рељефно украшени довратници.¹⁰

БРЊАК је велико село раштрканог типа у сливу Брњачке ријеке. У историји је најпознатије по дворцу БРЊАЦИ краљице Јелене, жене Уроша I и мајке краљева Драгутина и Милутина, подигнутом у II половини XIII века. „У Брњацех” је краљица Јелена 1267/8. године писала

⁷ Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, Београд 1932, 134.

⁸ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 89.

⁹ *Исто*, 92.

повељу о трговини Дубровчанима и дала обећање да ће их што брже може извести ако би краљ (њен муж!) пошао с војском на Дубровник. Исте године помиње се „славни двор Брњаци" у коме је столувала краљица Јелена и при њему отворила сталну школу за сироте и младе девојке. У том свом чувеном дворцу је и умрла 8. фебруара 1314. године и том приликом се сакупио „цео Сабор српске земље", казује архиепископ Данило.¹¹ Село Брњаке са 30 кућа помиње се 1455. године и у турском дефтеру „Област Бранковића". 1572. године, по једном, или 1763. године, по другом запису, косачи из Брњака који су преко лета косили ливаде изнад манастира и испоснице Петра Коришког код Призрена су по наговору већ пребеглих калуђера те испоснице пронашли скривене мошти Петра Коришког и ноћу их кришом пренели у Црноречки манастир у Ибарском Колашину и тако их сачували да не буду спаљене од обесних суседних Арбанаса.¹² Остаци дворца су откопавани и испитивани 1978. на ливади на десној обали Брњачке ријеке и у Саставцима источно од ушћа Оклачког потока. Ту је у темељима констатовано више грађевина, које су могле бити дворцац и школа. Две посебне грађевине на ушћу Оклачког потока у Брњачку ријеку могле су бити придворска црква и дворцац саме Јелене. Свакако да је међу бројним остацима зграда овог комплекса могуће претпоставити да је постојала и зграда војне посаде, која је обезбеђивала дворцац, школу, цркву и остале економске зграде.

Међутим, постоји и друго мишљење да се стари дворцац Брњаци налазио усред села Брњака, у Јеренином или Јелачином долу, на месту званом Крње, 6 km уз Брњачку ријеку, на брежуљку са чије се североисточне стране састају три потока: Буковачки, Брњачки и Махалски. Одатле је заиста најлепши поглед на читаву Брњачку долину. На том брежуљку, међу педесетак „старостojних" (како их зову мештани) табуисаних храстова, налазе се остаци зидина цркве и старо гробље. Зидови цркве су местимично очувани и до висине од 160 cm али је црква проваљеног свода. Унутрашњи ниво цркве је нижи за 60—65 cm па се у њу силази низ 2—3 степеника од 8 до 10 cm. У унутрашњости се јасно оцртава наос цркве, чије су размере 2,70x4 m, са полукружном апсидом и припратом димензија 4x4 m. Спољашњи обриси цркве не могу се уочити због обрушеног насипа од камена и малтера (до ње ће доћи ниво вештачког језера Газиводе система ИбарЛепенац). У цркви се налази шест склоњених камених надгробних крстова са уклесаним стилизованим ликовима људи дугих бркова и орнаментима у виду вишеструких крстова. Јужно од цркве је старо гробље са неколико камених крстача, међу којима су и две са текстом. Једна из 1773. године, са делимично очуваним текстом у пет редова: ...

.....
.....
Я Тара
яков 1773
сиїнь

Друга надгробна плоча је постављена 120 година доцније и има боље очуван текст у шест редова:

1896
ЗДЕ
ПОЧ(И)ВА РАБ
БОЖИ АК-
ОВ ПЕТРО-
ВИЋ

У брњачком засеоку ПРЕСЈЕКЕ, на левој обали Брњачке ријеке, постоји стара црквица звана „Цркваш". Остаци зидова цркве, високи од 80 до 100 cm, очувани су са свих страна осим североисточне, коју је бујица подлокала. Око њих су столетно дрво ораха и нешто млађе трешње и крушке. Северно од Пресјеке, на ливади која се зове Голубова гора или Ливадак, била је до 1914. столетна табуисана буква, „запис" целог села. Ту се на Спасовдан одржавао заједнички сабор свих Брњачана. Букву су посеку албанске паликуће и харачлије Колашинске жупе. Од те године сваки засеок одржава посебно своје саборе и „носи крста" код својих „записа".

БАШЧЕ су заселак Брњака на чијем се обронку у ливади и делом у шумици налази старо гробље. У њему је сачувано 35 средњовековних надгробних монолитних плоча, чије су размере најчешће 160x65, 160x70 и 120x65 cm. Све су оне оријентисане у правцу истокзапад и поређане у 12 редова међусобно удаљених од 80 до 100 cm. На гробљу су била и три столетна храста, која су се осушила пре двадесетак година.

ЈЕЛАЧИН ДО је заселак Брњака који се налази 200 m западно од Крње. Ту је на падина ма брега и ливаде која се степенасто спушта у дватри нивоа, по другој верзији народног предања, био дворцац Брњаци краљице Јелене Анжујске Немањић. На једном од тих нивоа у ливади налази се камена громада димензија 3,90x2,40x1,00 m, за коју предање тврди да је био „живи" камен темељац школе при Јеленином дворцу.

¹¹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* књ. 1/1, Београд 1929, 28—29; Данило II, *Животи*, 45.

¹² А. Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972, 151; П. Костић, *Манастир Св. Марка*. Годишњица Николе Чупића XXX, Београд 1911, 231; М. Бојчевић, *Св. Петар Коришки и његов манастир*, Скопље 1940, 49; Ј. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1962, 83; Р. Љубинковић, *Испосница Петра Коришког*, Старица САН 7—8, Београд 1958, 97.

БРЊАК — ДУБЉЕ је заселак у коме се испод садашњег гробља налазе остаци старе цркве са припратом. Њена унутрашњост је 6 метара дуга, а 4 широка. Спољашњи обриси су затрпани и обрасли у шибље па се не могу без откопавања установити.

БРЊАК — СТАРО ГУВНО. У ливади Велимира Јеремића, под столетном трешњом, стоји мала црква, обрушена и зарасла у шибље. У њеној нерашчишћеној унутрашњости народ и сада пали свеће и оставља новац.

БРЊАК — УШЋЕ Оклачког потока у Брњачку ријеку. На стени над самим ушћем и раскршћем сеоских путева за Оклаце и Брњаке, изнад столетне квргаве букве са жилама упијеним у шкриљасту стену, била је црква и зграда „где је становала" Јелена Анжујска. У шибљу са источне стране стене нађена је надгробна плоча која је узидана у Задружни дом у Брњаку. У шикари испод старе букве има трагова гробова и надгробног камења. Међутим, зграда цркве и суседне зграде (конака или звоника?) нестала је са стене. Данас је остало само предање о њој.

ВАРАГЕ. У Катастиху манастира Девича у Дреници помињу се од 1765. до 1770. године, у више наврата, приложници из овог колашинског села. На старом гробљу у селу постоје зидине једнобродне црквице, коју је народ обновио као гробљанску капелу после ослобођења од Турака 1912. године. Предање каже да је стара црква одавде „прелетела" у Дубоки Поток¹³, неколико километара ниже низ Ибар. На другом црквишту истог села подигнута је после 1912. садашња сеоска црква.¹⁴

ВЕЉИ БРИЈЕГ. Помиње се у турском дефтеру из 1455. године. На брду изнад села је Градина, остаци неког средњовековног градића или утврђења, које народ, као и свуда у нашој земљи, везује за „проклету Јерину". Усред села је старо гробље с малом црквом.¹⁵

ВИТАКОВО. Село „Витахово" је повељом Стефана Првовенчаног (око 1220) дато манастиру Жичи.¹⁶ У селу је, код места Њивчета, старо гробље с великим монолитним плочама и поломљеним каменим надгробним крстачама. Изван села, на раскрсници путева, налази се и друго велико гробље, са монолитним каменим плочама, које се зове „Русалијско гробље", што доказује да су овде извођене старе обредне игре „русалке".¹⁷

ВИТКОЈЕВИЋЕ. У Девичком катастиху помињу се 1763. године приложници овог села манастиру Девичу.¹⁸ У засеоку Загвница постоји разрушена црквица са зидовима високим до 1 m и старим гробљем унаоколо.¹⁹

ВРАНОВИЋЕ. Село се помиње у повељи краља Милутина издатој 1313—1318. године манастиру Бањској²⁰, а и у Девичком катастиху 1763. године.²¹ На раскрсници путева у селу постоји старо гробље са црквиштем. У црквишту је доскоро постојао доњи камен од часне трпезе. Старо гробље се зове Русалијско, јер су се на тој раскрсници, по предању, срили сватови и међусобно се поубијали не дозволивши једни другима предност у пролазу. На старом гробљу има надгробних споменика у виду обрађених камених блокова. Међу њима има и украшених са плитко вајаним крстом и рељефом у облику цвета.²²

ГАЗИВОДЕ. На ушћу Лучке ријеке у Ибар, изнад села Газиводе, уздиже се купасто брдо на коме су били остаци старог градатврђаве који су опасивали заштитни зидови. У делу села званом Ливаде било је шест старих гробова покривених великим монолитним каменим плочама.²³ Изградњом бране Газиводе село је 1978. потопило вештачко језеро хидросистема ИбарЛепенац.

ГОРЊИ И ДОЊИ ЈАСЕНОВИК. У Доњем Јасеновику, садашњи заселак Орашак помиње се као село Оршак — Орашак у турском дефтеру из 1455. године.²⁴ У Горњем Јасеновику, на усамљеном брежуљку Лесковача и месту Ровца, који су обрасли столетним храстовима и шумом, налазе се остаци цркве и старог напуштеног гробља. Занимљиво је да се на гробовима налазе по две камене крстаче (чело главе и ногу), чије су мере 80x50x30 cm. Тако обележени гробови са два надгробна камена су дуги 2,30 m и оријентисани истокзапад. Код једног од њих стоји плоча од пешчара (димензија 78x57x10 cm) са плитко урезаним текстом између два крста и у два реда: „Српска православна црква Св. Јанићија и Св. Неђеље". Доња ивица плоче је у средини полукружна и прилагођена надвратнику цркве коју су сељани хтели да обнове на старим темељима. Из не-

¹³ Р. Љ. Павловић, *Како су код нас цркве „летеле"*, САНУ, Београд 1961, 11.

¹⁴ М. Лутовац, *нав. дело*, 5, 35, 62, 70.

¹⁵ *Исто*, 32, 75.

¹⁶ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 571; Р. Грујић, *Епархијска властелинства у средњовековној Србији*, Богословље VII (1932) св. 2, 102.

¹⁷ М. Лутовац, *нав. дело*, 35.

¹⁸ Г. Елезовић, *Речник*, 86.

¹⁹ М. Лутовац, *нав. дело*, 96.

²⁰ Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик IV (1890) 4, фол. 31; Ј. Алексић, *Жупе у сливу реке Ибра у средњовековној српској држави*, Историски часопис VII (1957) 355.

²¹ Г. Елезовић, *Речник*, 86.

²² М. Лутовац, *нав. дело*, 35, 55, 95.

²³ *Исто*, 72—73.

²⁴ *Oblast Brankovića*, 14.

ког тешког разлога то нису стигли (свакако ратни вихори и несигурност). Тако је ова плоча, као и гомила грађевинског материјала и спремљених тесаника који ту стоје нетакнути више од пола века, остала да сведочи о том неоствареном подухвату. У гробљу се налази и један леп примерак надгробне плоче од радочелског мермера (димензија 60x30x5 cm) са урезаним женским ликом у простору уоквиреном лепо сложеним геометријским орнаментима.

ДОЊИ ЈАСЕНОВИК је село у ободу Радичпоља. У њему постоје две црквине. Једна је на брегу Јањевцу, а друга у Старом гробљу. За другу предање каже да ју је 1389. године подигао „за једну ноћ” Радич (Поступовић), Раде Брђанин, војвода кнеза Лазара, да би у њој причестио своју војску са којом је пошао у бој на Косову. Пошто је закаснио за борбу, извршио је самоубиство и сахрањен је поред цркве, где му и сада стоји разбијена надгробна плоча. Његови ратници су се такође међусобно поубијали окривљујући једни друге за закашњење.²⁵ Гроб је 1956. године откопао митровички професор Н. Виријевић и у њему пронашао прстен и мач.²⁶

ГОРЊИ СТРМАЦ. Село је у изворишном делу реке Клине, која тече на југ, кроз Дреницу, у Бели Дрим. Помиње се у Девичком катастиху 1762, 1763. и 1768. године „у нурији попа Јована”.²⁷ У засеоку Перковцу, мештани су између два светска рата обновили полуразрушену стару цркву са сводовима. У засеоку Русце постоји старо српско гробље.²⁸

ДРАИНОВИЋЕ је село у развођу река Ибра и Рашке. У њему постоји старо црквиште са старим гробљем.²⁹

ДУБОКИ ПОТОК. Богородичина црква у Дубоком Поток у налази се на узвишењу између села Доброшевине и Читлука. Црква је подигнута у XIV веку, а затим рушена и обнављана више пута: у XVI веку, првој половини XVIII века и у најновије време.³⁰ Занимљиво је истаћи да се у турском дефтеру од 17—26. јуна 1455. године, у којем су пописана села, имања, добра и становништво коначно освојене области Бранковића, спомиње у нахији Клопотник „манастир Дикодил, припада Клопотнику, опустјео”.³¹ Богородичина црква у Дубоком Поток у и данас у народу важи за најугледнији „манастир” те области, па није далеко од истине претпоставка да је турски пописивач, у нешто измењеном облику, записао „манастир Дикодил” уместо Дубоки Дол, како се првобитно вероватно и звао Дубоки Поток. За такву могућност имамо пример у истом дефтеру за садашњи Зубин Поток који је уписан као Зубин Дол.³² Занимљиво је да зубодолски сељаци и

данас употребљавају присвојни придев у облику „зубодолски”, а не „зубинопоточки”.

Први писани помен о обнављању Богородичи не цркве у XVIII веку оставио је неки ново пазарски поп Јован на књизи коју је приложио цркви. О обнављању цркве постоји и предање да је неки калуђер бежећи испред „зулума Турака и Арбанаса донео собом руку св. Никите из манастира Пећке патријаршије” и за ноћио у засеоку Лостан више Доброшевине. То је побудило сељане да обнове цркву и у њој сместе руку — реликвијар.³³ У XIX веку црква је постала велико народно збориште и најзна чајнији култни објект у Ибарском Колашину. Око ње се сакупљао сабор на Божић, Богојављење, Благовести, Ускрс, Духове и посебно на Госпођиндан и Ваведење — храмовну славу. Због тих потреба црква је проширена 1860. године и око ње подигнути конаци. У конацима је 1891. године отворена прва српска школа у овом крају, где су ученици становали и хранили се. За смештај и исхрану своје деце родитељи су плаћали цркви по 100 ока жита годишње и у новцу по 64 гроша.³⁴ Темељна обнова цркве извршена је 1930. године. Тада је на западној страни дозидана велика припрата, а 1938. уз њу је призидан и звоник од притеса ног камена.³⁵ Као најважније религиозно и културно средиште Ибарског Колашина, цркву Ваведења Богородице у Дубоком Поток у посећивали су сви српски и руски конзули из XIX и с почетка XX века из Приштине и тадашње Косовске Митровице, као и сви црквени великодостојници и наш велики научник Јован Цвијић.³⁶

Новијим преправкама црква је изгубила првобитан изглед. Занимљиво је истаћи да у народу постоји предање да је ова црква „прелетела” из села Вараге, које се налази неколико километара западније.³⁷ Садашња црква је једнобродна грађевина правоугаоне основе засведена полуобличастим сводом без куполе и са тространом апсидом. У њој није сачуван првобитни живопис. Црква, међутим, поседује дра-

²⁵ М. Лутовац, *нав. дело*, 10, 65.

²⁶ И. Здравковић, *Истраживања остатака двораца у Брњацима*, Зборник заштите споменика културе XVII (Београд 1966) 68.

²⁷ Г. Елезовић, *Речник*, 277.

²⁸ М. Лутовац, *нав. дело*, 71.

²⁹ *Исто*, 94.

³⁰ Републички завод за заштиту споменика културе НР Србије, решење бр. 2300/48.

³¹ *Oblast Brankovica*, 18.

³² *Исто*, 12; Г. Елезовић, *Речник*, 134.

³³ М. Лутовац, *нав. дело*, 35, 62, 73.

³⁴ Ј. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912*, Приштина 1969, 145, 192, сл. 12.

³⁵ И. Здравковић, *Истраживања*, 67.

³⁶ М. Лутовац, *нав. дело*, 36, 62, 73.

³⁷ *Исто*, 70; Р. Љ. Павловић, *Како су код нас цркве „летеле”*, 11.



Сл. 3. Дубоки Поток, стари манастирски конак

Fig. 3. Duboki Potok, ancien bâtiment d'hébergement faisant partie du monastère

гоцену збирку старих српских рукописних и штампаних књига. Из пописа њених рукописа се види да су у њеној библиотеци *Триод посни* на пергаменту из XIV века (одломак од 62 листа), *Зборник* на папиру из XV или с почетка XVI века (370 листова), у коме се налази Теодосијево житије Св. Саве са текстом који је исправнији од оног који је објавио Ђ. Даничић³⁸, затим *Четворојеванђеље* из друге четвртине XVI века (355 листова), *Служабни минеј* за октобар из треће четвртине XVI века (179 листова) са службом и пролошким житијем преподобне Петке и службом архиепископа српског Арсенија, *Зборник (Панегирик) проповеди* за празнике од септембра до новембра из треће четвртине XVI века (433 листа) са житијама св. Петке, Јована Рилског, Илариона Мегленског од патријарха Јевтимија, словом епископа Климента о арханђелима Михаилу и Гаврилу и словом Теофилакта Бугарског на Ваведеније Богородице.³⁹ Од новијих књига ту се чува и сребром оковано Јеванђеље храма Дубоки Иоток из I половине XIX века и икона св. Јоване Претече из XIX века.

ЗЕЧЕВИЋЕ. Село је на огранцима Рогозне. У њему је на темељима полусрушене старе цркве, после ослобођења од Турака, 1912. године обновљена нова црква. На месту званом Камењача је старо гробље са црквицом испред које је велики „старостојни“ столетни храст.⁴⁰

ЗЛАТАРЕ. Помиње се у турском дефтеру 1455. године. На сеоском гробљу постоје остаци старе цркве и неколико старих гробова с великим надгробним плочамапоклопцима у једном комаду.⁴¹

ЗАГУЉ је заселак у југозападном делу жупе. Помиње се у Девичком катастиху 1762, 1766. и 1783. године.⁴² Сада је засеок Црепуље, чијом се црквом и користи.

ЗУВИН ПОТОК. Помиње се у турском дефтеру из 1455. године као Зубин Дол, а потом и више пута од 1763. до 1783. у Катастиху дародаваца манастира Девича у Дреници.⁴³ На гребену изнад села су остаци средњовековног града и заштитног бедема Градине. Природан положај овог града је онемогућавао прилаз са свих стра-

³⁸ В. Ћоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, Скопље 1936, 97—99, сл. 5.

³⁹ В. Мошин, *Рукописи из Дубоког Потока*, Старине Косова и Метохије IV—V, Приштина (1971), 137—147; Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији*, Београд 1983, 770, 1054 и 2096.

⁴⁰ М. Лутовац, *нав. дело*, 35, 86.

⁴¹ *Исто*, 93.

⁴² Г. Елезовић, *Речник*, 188.

⁴³ *Oblast Brankovica*, 12; Г. Елезовић, *Речник*, 212.

на осим западне, па је самим тим доминирао Радичпољем према западу и долином Ибра према истоку и Митровици.⁴⁴

ЗУПЧЕ је крајње источно село у Ибарском Колашину. Помиње се 1766, 1778. и 1783. године у Девичком катастиху.⁴⁵ У Зубачкој Ријеци су очуване неке старе зидине за које се не зна шта су биле. Недалеко од њих је старо гробље са црквом коју су Зупчани обновили 1938. године на рушевинама пређашње.⁴⁶

ЈАБУКА. Помиње се у турском дефтеру из 1455. године као „Јабулка“ са једном кућом и „опустело“⁴⁷, а потом и у Девичком катастиху 1777. и 1783. године.⁴⁸ Налази се у изворишној челенци Зубодолског потока, на један и по час хода од старе електричне централе у Чечеву. На превоју, седлу званом Илиница, између 15 до 20 столетних храстова и крушака који својом групном силуеом доминирају околином а умиру само громом спаљени, у гробљу старом вековима, стоје остаци цркве и преко 88 крупнијих и више десетина ситнијих надгробних споменика. Све то заузима простор на платоу дугом 80 до 90 m, а широком до 40 m. На њему је, у неправилним низовима, поређано више десетина монолитних надгробних плоча, чије димензије допиру и до 1,60x1,20 или 1,40x1,20 m. Старост овог гробља иде и до зрелог средњег века. Осим надгробних споменика у виду камених ковчега са монолитним плочама има и неколико камених крстача од пешчара, чије су размере 70x65x40 cm. На једној од њих је на западној страни уклесан у рељефу крст, а са источне, у шест редова, текст писан ћирилским брзописним писменима и архаичним косовским наречјем. Натпис гласи:

свј гроб
почивает раба
бож(и)а Станица
от Пре(с)еке Три-
в. кѣр 8мреа
на 1876.

У североисточном делу старог гробља су остаци срушене старе цркве правоугаоне основе, чије су димензије биле 7,50x4 m. Апсида је, рекло би се, споља била тространа. Остаци североисточног угла цркве на врху зида носе и неколико камених плоча којима је црква била покривена. У олтарском простору, у гомили обрнутог зида и полукалоте апсиде, стоји плоча са урезаним крстом, која је, изгледа, служила као престо часне трпезе. Црква је зидана од притесаних каменова, међу којима има и блокова дужине 1,10x0,30 m. На западном зиду сачуван је тесаник у једном комаду, димензија 90x35x30 cm, који је могао да буде праг првобитне цркве. Црква се у народу зове Илиница, мада није посвећена св. Илији, тврде сељани. Она је једно од три главна места где се у Ибарском Колашину држе заједнички сабо-

ри свих села и то на Бели четвртак, тј. први после Св. Тројице. За време турске владавине и између два светска рата на овај сабор су обавезно долазили и калуђери из манастира Св. Петра Коришког у Црној Реци изнад Тутина и из манастира Девича у Дреници, који су за ту прилику доносили и свој „златни крст“.

МАЛА И ВЕЛИКА КАЛУДРА. Село Калудра помиње се у турском дефтеру из 1455. године. Источно од села Велике Калудре, усред шуме удаљене 1 km од сеоског пута, налази се старо гробље Велике Калудре. У гробљу је храст стар преко 300 година, а северно од њега остаци зидина обрнутог старе цркве, дуге 7, а широке 3 до 4 m. Не зна се коме је свецу била посвећена. Занимљиво је да је улаз ширине 100 cm у југоисточном углу цркве, а не на западној страни. Зидови су сачувани на северозападном углу до висине од 1,50, а на јужном до 1,00 m. Камен је грубо тесан. Трагови срушеног свода се више не виде на постојећим остацима зидова. Десетак метара испод цркве сачуван је доврзник са улаза у цркву, на чијем је горњем делу уклесан крст. Његове димензије су 1,50x0,30x0,20 m. У гробљу је маса надгробних споменика — камених крстача од пешчара чије су предње стране украшене плитко резаним орнаментима, бордурама, око средишног симбола — крста.

Јужно од поменутог сеоског пута је друго старо гробље засеoka Мале Калудре.

КЛОПОТНИК је брдо изнад села Угљара и Дорошевине на левој обали реке Ибра и недалеко од цркве Ваведења у Дубоком потоку. Клопотник се у турском дефтеру из 1455. помиње као име нахије која је обухватила данашњи Ибарски Колашин.⁴⁹ У истом дефтеру забележено је да је у нахији било 9 свештеника на укупно 239 домаћинстава, односно да је један свештеник опслуживао 26,55 домаћинстава.⁵⁰ На брду се налазио познати средњовековни град Клопотник, који је сада у рушевинама, али ипак нешто боље очуван него суседни градић изнад Зубиног Потока.⁵¹ У комплексу рушевина града називу се и темељи градске (гарнизоне) цркве, што би се археолошким ископавањима могло лако и тачно установити. У подножју града је „Селиште“, старо и напуштено насеље

⁴⁴ И. Здравковић, *Истраживања*, 68.

⁴⁵ Г. Елезовић, *Речник*, 213.

⁴⁶ М. Лутовац, *нав. дело*, 35, 71.

⁴⁷ *Oblast Brankovica*, 18.

⁴⁸ Г. Елезовић, *Речник*, 248.

⁴⁹ *Oblast Brankovica*, 3, 8, 15—19.

⁵⁰ Б. Храбак, *Свештена лица на Косову и суседним крајевима 1455. године*, Зборник Филозофског факултета у Приштини IX, 1972, 67, 69.

⁵¹ *Историја српског народа* II, Београд 1982, 298: А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 10.

У подграђу тврђаве-града. Оближње село Придворица биће да је добило име по придворним житељима средњовековних градова на Клопотнику и Зубином Потоку, јер је смештено између њих.

КОБИЉА ГЛАВА је село у Радичпољу, у средишном делу Ибарског Колашина. На шумовитој главици у селу је старо гробље са више десетина камених надгробних споменика. На то старо гробље наставља се и садашње.⁵²

ЛУЧКА РИЈЕКА је село раштрканог типа у сливу истоимене реке. Помиње се у Девичком катастиху 1762. године.⁵³ У селу има више крајева са старим и обновљеним споменичким здањима. У дну Лучке Ријеке је на старим темељима обновљена данашња црква. На другом крају, у Пријеслу, у старом гробљу су рушевине црквице. У Прљеву је такође старо гробље са каменим надгробним споменицима.⁵⁴

МЕЋЕЋИ ПОТОК је село низводно од Лучке Ријеке. У његовом засеоку Кривчевићи постоје старо црквиште и старо гробље. У другом засеоку, Копиловићи, на месту званом Чукаре, налази се старо гробље са великим монолитним каменим надгробним плочама, и треће старо гробље, звано Гробљиште, је више Чукића махале у селу.⁵⁵

ОКЛАЦЕ је село у западном делу жупе. У његовом засеоку Трњане, у столетној шуми, на западном доњем платоу су остаци мале цркве и старо гробље. Међу гробовима има монолитних надгробних плоча, од којих је до сада сачувано десет. Све су оне велике и оријентисане су у правцу истокзапад. Међу њима једна има димензије 2,50x0,60x0,25 m. Ове надгробне плоче су старе и по неколико векова.

У засеоку Црквине, на месту званом Орах, налазе се остаци темеља друге црквице. Сеоске жене и сада на дан „Младе недеље“ пале свеће на једној великој плочи.

ОРЉЕ је на крајњем западу жупе, у странама Мале ријеке и у подножју Петрове горе. Село је постојало од давнина, али му је становништво исељавано више пута. На месту званом Велика крушка стоји старо велико гробље, које садашњи житељи зову „Грчко гробље“. Десетине и десетине надгробних плоча великих размера, од целих камених блокова, биле су поређане у низове. На жалост, готово сви највећи примерци су 1950—1953. поразбијани, повађени и узидани у Задружни дом села.⁵⁶ Данас село припада општини Тутин.

ПЕРКОВАЦ је заселак Стрмца у источном делу Ибарског Колашина. У њему је била стара црква „на свод“, коју су обновили житељи Стрмца за своју и заједничку цркву. Код цркве постоји и старо српско гробље.⁵⁷

ПРЕЛЕЗ је село на изласку из клисуре Ибра на крајњем истоку жупе. У њему постоји старо гробље.⁵⁸

ПРИДВОРИЦА је село у доњем току Ибра. У средњем веку је било придворно село уз град изнад Зубиног Потока, по чему и носи име. Помиње се у турском дефтеру из 1455. године и у Девичком катастиху од 1765. до 1783. године.⁵⁹

РЕЗАЛА је село у Ибарском Колашину изнад ушћа Чечевске ријеке у Ибар. На брежуљку изнад и 200 m западно од задружног дома налазе се остаци старе цркве и гробља. Брег је обрастао у шуму и овалног је облика, пречника 100x50 m. На њему се налази близу 120 трагова надгробних хумки, с којих су мештани 1947. године повадили монолитне надгробне плоче, пренели их и употребили као материјал за зидање дома. Сви гробови су оријентисани у правцу истокзапад и поређани у низове. Њихова удубљења нису још ишчезла. Нешто камена припремљеног за превоз до дома остало је до данас на месту. У средини платоа била је рушевина гробљанске цркве, чији су сви остаци употребљени за градњу дома. На згради дома, у темељима и, посебно, у југоисточним и северозападним угловима и око прозора и врата, и сада се јасно разазнају делови надгробних плоча и сводара донетих са гробља удаљеног 200 m западније. Становници овог села помињу се и међу дародавцима манастиру Девичу у Дреници 1770. године.⁶⁰

РИБАРИЋЕ је западно гранично село Ибарског Колашина са садашњом СР Црном Гором. У селу постоје два стара гробља: једно на десној страни Ибра, а друго у засеоку Преслу. Мештани не знају колико су стара, али их зову стара „латинска“ или „грчка“ гробља.⁶¹ Помиње се као „Рибалиће са 10 кућа“ у турском дефтеру из 1455. године.⁶²

ТУШИЋЕ је село у средишту Ибарског Колашина. На месту званом Репиште очувано је старо гробље са каменим крстачама. Друго старо гробље је на месту Старе Колибе.⁶³

⁵² М. Лутовац, *нав. дело*, 75.

⁵³ Г. Елезовић, *Речник*, 373.

⁵⁴ М. Лутовац, *нав. дело*, 35, 90—91.

⁵⁵ *Исто*, 91.

⁵⁶ *Исто*, 99—100.

⁵⁷ *Исто*, 62, 72.

⁵⁸ *Исто*, 69.

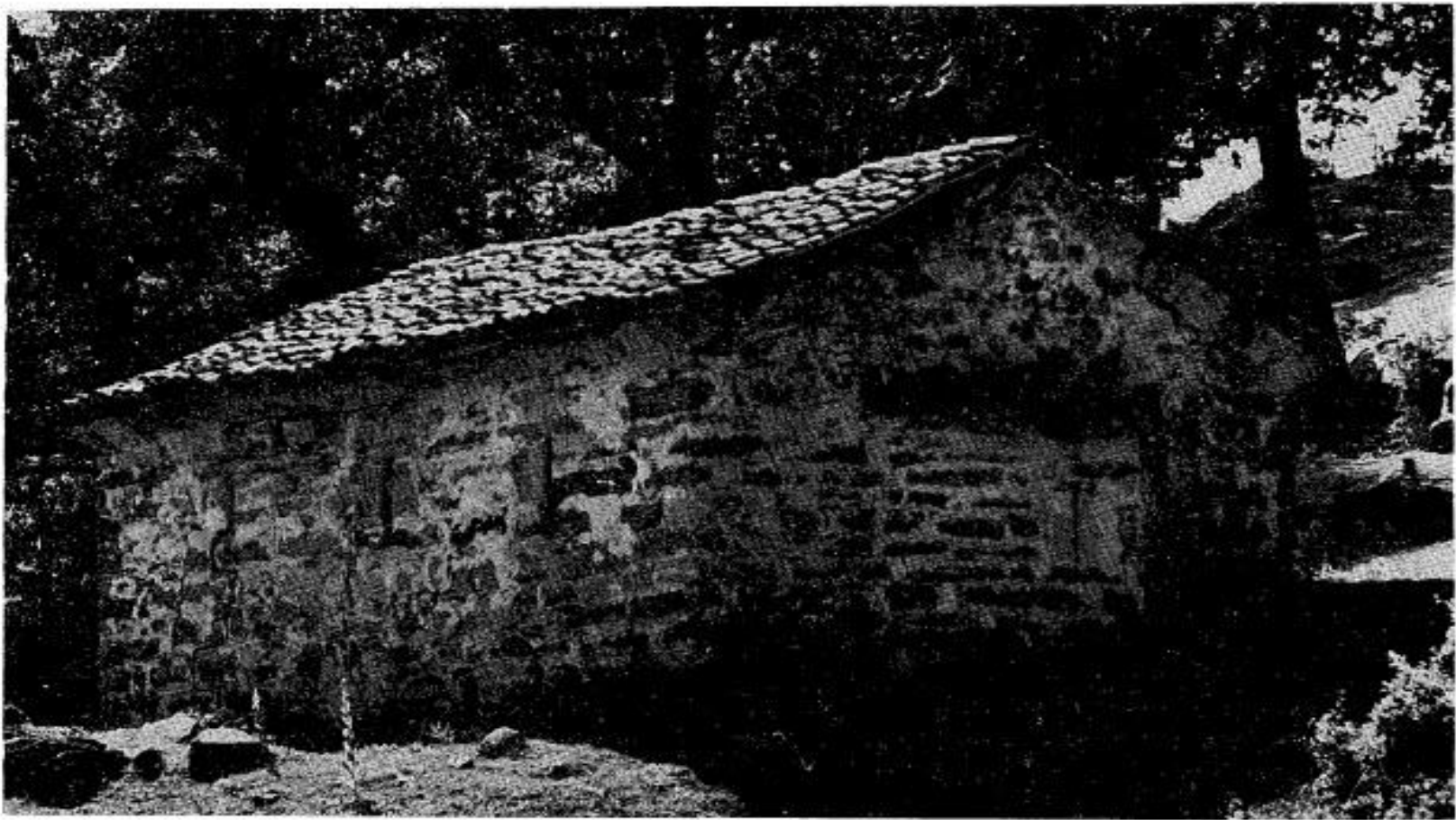
⁵⁹ *Oblast Brankovica*, 10; Г. Елезовић, *Речник*, 134.

⁶⁰ Г. Елезовић, *Речник*, 173.

⁶¹ М. Лутовац, *нав. дело*, 98.

⁶² *Oblast Brankovica*, 15.

⁶³ М. Лутовац, *нав. дело*, 90.



Сл. 4. Црепуља, црква Св. Николе, југоисточна страна

Fig. 4. Crepulja, église Saint-Nicolas, côté sud-est

ЋЕШЕНОВИЋЕ (ЋЕШАНОВИЋЕ) је село разбијеног типа у северозападном делу Ибарског Колашина. На брежуљку званом Црквина постоје остаци старе цркве са старим гробљем унаоколо.⁶⁴ Помиње се као „Отешеновиће са две куће“ у турском дефтеру из 1455. године.⁶⁵

ЦРЕПУЉА је веће село у, јужном делу Ибарског Колашина, под северним обронцима планине Мокре горе. Њени сељани помињу се као приложници манастира Девича у Дреници 1765, 1766. и 1778. године.⁶⁶ У селу је сачувана омања стара црква. Не зна се тачно када је саграђена. Постоји и мишљење да је то било још у XIV веку.⁶⁷ Зна се да је постојала 1633. године, о чему сведочи натпис на њеном довратнику.⁶⁸ Сељаци кажу да је пре 250 година село обновило полуразрушену цркву раније посвећену св. Лазару. Предање даље каже да је стару цркву подигла нека властелинска кћи, девојка, из захвалности за оздрављење од непознате болести, пошто је идући од манастира до манастира тек овде нашла лека и оздравила.⁶⁹ Црква је сада посвећена св. Николи. То је једнобродна грађевина, дужине 6, а ширине 4 m, правоугаоне основе и засведена полуобличастим сводом. Апсида је споља тространа, а изнутра полукружна. Кров је двосливан и после конзерваторских радова изведених 1968. године покривен је каменим плочама. Приликом тих радова установљено је неколико фаза обнављања цркве. Сматра се да је најстарија обнова била у другој половини XVI или почетком XVII века, у доба градитељске делатности патријарха Макарија Соколовића. У прилог томе иде и поменути натпис из 1633. године на довратнику. Непосредно уз цркву су нађени и темељи других грађевина. Вероватно су у питању звоник и економске пратеће зграде.

У цркви је делимично сачуван живопис, и то у наосу фрагментарно у горњој зони северног зида и нишама северног и јужног зида, затим у конхи апсиде и нишама проскомидије и ђаконикона, у укупној површини од преко 11 квадратних метара. У највећем делу то су остаци тзв. тектонског фрескоорнаmenta.

У апсиди цркве, у бочној ниши ђаконикона, исликан је крст, симбол Васкресења и Голготе, с иницијалима Христа Победника: **ІС ХС НИ КА**. Изнад њега је, по полукружној површини ђаконикона, насликан св. Роман Бакон и сигниран: **ѿ(вѣ)тиѧ Роман дѿ(а)ко(нѣ)**. Уз десну руку св. Романа, на жутој позадини, стоји запис мајстора сликара у пет редова:

**сапи[са] зѡграфо
великю свѡтѧ
Ѧданасіѧ
зн(а)конѧ
1713**

У ниши проскомидије сликан је и сигниран **сты Стефан Архиди(а)кон**. Он је сликан с тонзу ром на глави. До њега је, по дебљини зида нише, дуг запис у две усправне колоне између сликаних аркада. Текст је писан црвеним словима на белој позадини. У првом ступцу, у 27 редова, а у другом, у 21 реду, исписана су, вероватно, имена ктитора који су дали да се

⁶⁴ Исто, 92.

⁶⁵ Oblast Brankovica, 17.

⁶⁶ Г. Елезовић, Речник, 424.

⁶⁷ Републички завод за заштиту споменика НР Србије, решење бр. 2305/48.

⁶⁸ М. Лутовац, нав. дело, 84.

⁶⁹ Исто, 83.



Сл. 5. Црепуља, црква Св. Николе, западно прочеље

Fig. 5. Crepulja, église SaintNicolas, façade occidentale

Сл. 6. Црепуља, црква Св. Николе, полукружни лук од три тесаника са плитко резаним розетама изнад западног портала

Fig. 6. Crepulja, église SaintNicolas, arc de plein cintre, composé de trois vousseaux et décoré de rosettes, en basrelief, audessus du portail occidental

Сл. 7. Црепуља, црква Св. Николе, линета изнад западног портала са рељефно клесаним орнаментом „сунца у окретању” у теменом лучном тесанику

Fig. 7. Crepulja, église SaintNicolas, lunette surmontant le portail occidental et comportant l'ornement en relief de «soleil tournant», gravé dans le vousseau du sommet

црква ослика. Захваљујући овим очуваним фресконатписима сазнајемо о именима мајстора сликара, ктиторима и години када је црква последњи пут осликана. Натписи гласе:

Први стубац

Други стубац

1. Помени Г(оспод)и
2. презвитра
3. попа Миле-
4. тс . . . и
5. Помени Г(оспод)и
6. Лазара
7. По(м)ени Матс
8. Пом(е)ни Г(оспод)и
9. Гавс

(пет следећих редова је трењем услед сталног пролажења избрисано)

15. и Влади-
16. с(а)вк
17. Пом(е)ни Г(оспод)и
18. Милс
19. и М(и)л(и)хнс
20. Пом(е)ни Г(оспод)и
21. (нечитко)
22. Ми с
23. Пом(е)ни Г(оспод)и
24. * Иванъ
25. Пом(е)ни Г(оспод)и
26. Марати-
27. на

1. Помени Г(оспо)ди
2. Павла
3. Пом(е)ни Г(оспод)и Рака
4. Помени Г(оспод)и Ягли-
5. ю. Пом(е)ни Ст(и)ю
6. Помени Г(оспод)и Ивс
7. Канерина
8. П

(од 9. до 13. реда текст је избрисан од честог трења при проласку свештеника)

14. Пом(е)ни Г(оспод)и Павс
15. Пом(е)ни Г(оспод)и Радос
16. миръ . . . ко
17. Пом(е)ни Г(оспод)и Ста-
18. нано
19. Помени Г(оспод)и
20. Ђскава
21. и Хсгина

5



6

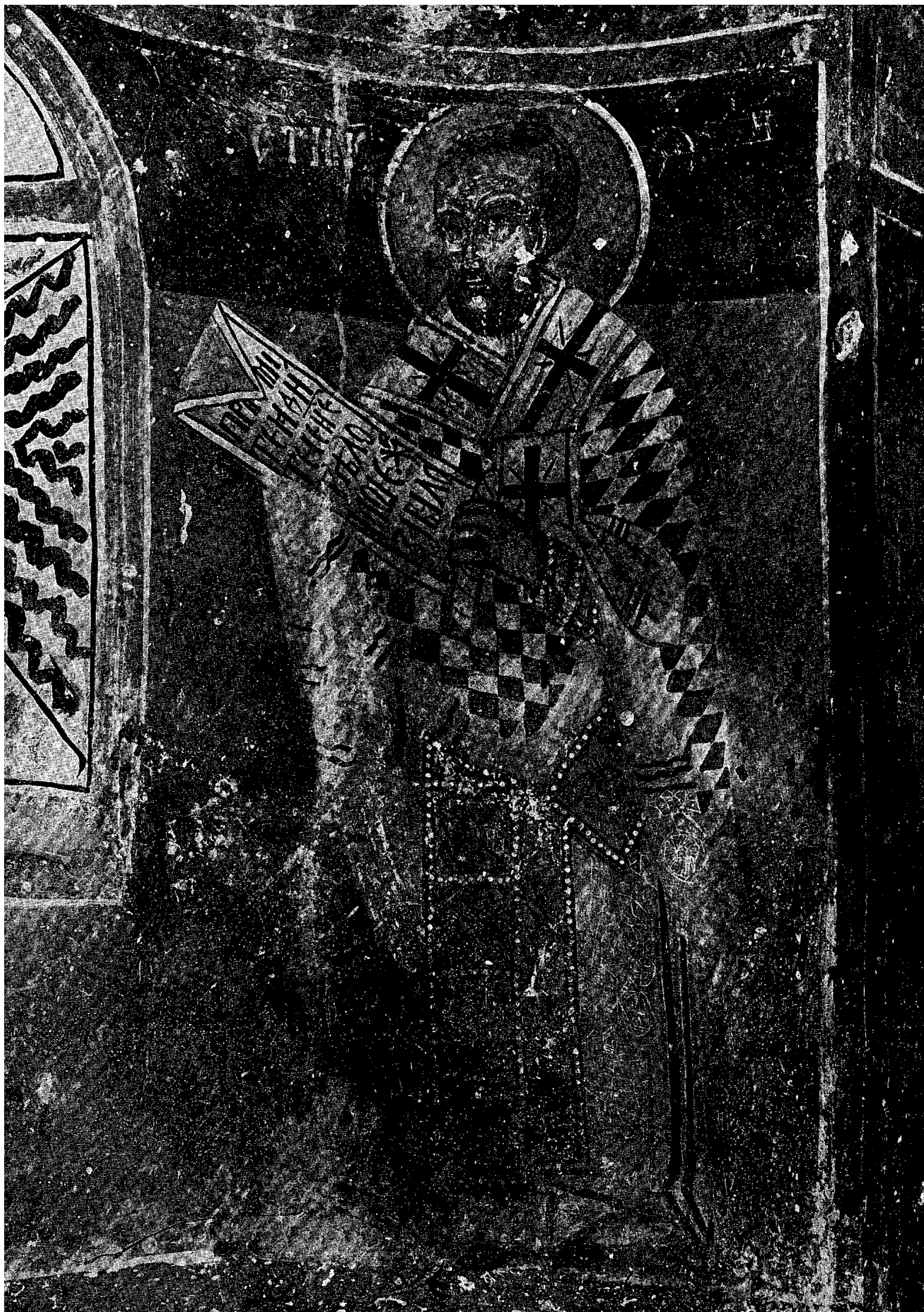


7

У полукружној главној апсиди олтарског дела цркве, на северној страни, на жутој позадини сликан је свети архијереј са свитком на коме пише:

пак
и паки
мирѡм
Г(оспод)с по-
м(о)ли-
м се

Лик архијереја је добрим делом оштећен па је пропала и сигнатура. Вероватно да је ту био насликан св. Василије Велики, познат као литургичар, о чему говоре и почетни стихови



Сл. 8. Црепуља, црква Св. Николе, остаци живописа:
Св. Јован Златоусти

Fig. 8. Crepulja, église SaintNicolas, vestiges de la
peinture: saint Jean Chrysostome



Сл. 9. Црепуља, црква Св. Николе, фреско натпис са поменом ктитора и лик св. Стефана архидиакона
Fig. 9. Crepulja, église Saint-Nicolas, inscription à fresque contenant le nom du donateur et le portrait en buste de saint Etienne l'Archidiacre

литургије на његовом свитку. По дебљини зида апсидалног прозора је обичан црноцрвени фрескоорнаменат од цикцак линија у дијагоналама. Лево од св. Василија Великог (?) је сликан лик св. Јована Златоустог, чија је сигнатура делимично сачувана: **С(вѣ)ти С(ван) Зл(атоу)сти.**

Он држи свитак са текстом:

**ПРИМИ-
ТЕ ПАДИ-
ТЕ СЕ НЕ
ТЪЛО
МОЕ ***
ЗА ВІЛО

По кривини полукалоте апсиде виде се трагови доњег дела композиције Богородице шире од небеса. Између главне олтарске и апсиде

ђаконикона иасликан је **с(вѣ)ти Хригоріе**, сва како Григорије Богослов, са свитком у руци на коме у шест редова доста нејасних слова пише:

**ІСА САН
ДІАКО
ПЪ Ѡ-
РАС
СВО-
ЕМЪ**

По својим стилским особинама, очувани делови живописа црепуљске цркве су дело невеликих могућности сликаразографа с краја XVII и почетка XVIII века, чији су наручиоци вероватно били презвитер поп Милета и сељани поменути у дугом двостубачном натпису у проскомидији цркве. Иако скромних квалитета, ово сликарство има своју документарну вредност преко које се открива настојање да се очува културна традиција и идентитет народног бића и у најтежим условима робовања под туђином и сталне изложености походима и упадима завојевачке војске и њихових пљачкашких пратилаца, састављених најчешће од припадника суседних народа.

ЧАБРА је село на ушћу Јагњеничке ријеке у Ибар. Помиње се у Девичком катастиху 1766. и 1770. године.⁷⁰

ЧЕЧЕВО је село у Ибарском Колашину које се налази 33 km западно од Титове Митровице. У турском попису из 1455. године помиње се „Долне Чечево са 10 кућа”.⁷¹ Житељи Чечева уписани су и као дародавци у Девичком катастиху 1763 и 1766. године.⁷² Нова црква подигнута је 1938. године на темељима старије, веће и шире, која је постојала још у XVI веку.⁷³ Посвећена је св. Петки. То је једнобродна грађевина са тространом апсидом споља. Дуга је 5,85, а широка 4,90 m. Уз апсиду цркве су два мермерна надгробна споменика украшена људским стилизованим фигурама и лозицама и рађена у маниру овдашњих самоуких клесара. Западно од цркве стоји неколико старих гробова, које покривају велике надгробне монолитне плоче. Неколико метара западно од садашње цркве сачуван је у темељу старе припрате улазни камени праг (димензија 1,42x0,42x0,30 cm) са ужлебљењима за врата. Сељаци тврде да је то праг старе цркве, зато се увек њему поклоне и целивају га па тек онда прилазе новијој цркви. У комплексу око цркве виде се остаци темеља других двеју зграда, од којих је једна можда била звоник. Црква је имала велик углед

⁷⁰ Г. Елезовић, *Речник*, 444.

⁷¹ *Oblast Brankovica*, 14.

⁷² Г. Елезовић, *Речник*, 444.

⁷³ Галерија САНУ, *Културно наслеђе Србије 1947—1982*, Београд 1982, 178.

Сл. 10. Чпиље — Кулине, остаци куле звоника, источна страна

Fig. 10. Čpilje — Kuline, restes du clocher, côté oriental

Сл. 11. Чпиље — Кулине, конзоле на јужном зиду кулезвоника

Fig. 11. Čpilje — Kuline, consoles soutenant le mur méridional du clocher

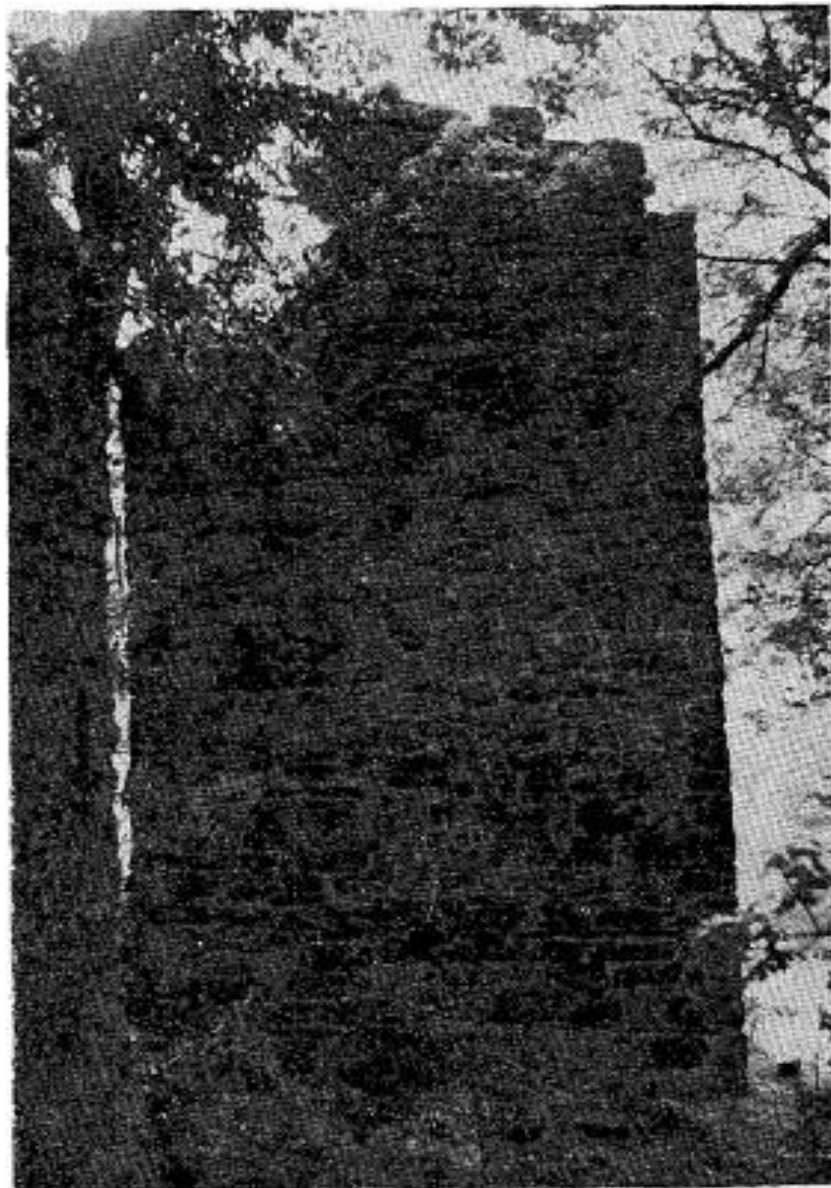
Сл. 12. Чпиље — Кулине, урезани запис на северном зиду о рушењу цркве-манастира из 1492. године (цртеж: арх. техн. Смиље Крантић по теренском снимку М. Ивановића)

Fig. 12. Čpilje — Kuline, inscription gravée dans le mur septentrional et rappelant la dévastation de l'église du monastère de 1492 (dessin: Smilja Krantić, d'après le relevé pris par M. Ivanović)

код овдашњег становништва па је у случајевима спорова са Турцима код ње сазиван народни збор виђенијих људи који је предлагао решења и споразуме.⁷⁴

ЧИТЛУК је село у Радичпољу Ибарског Колашина. Помиње се у Девичком катастиху 1766, 1778. и 1783. године.⁷⁵ На месту Дубље, усред села, очувано је старо српско гробље. На месту Чардачине је друго старо гробље и остаци зидина где је по предању била варош и заседао суд. Сељаци тврде да је ту у прошлом веку пронађен печат патријарха Арсенија Чарнојевића, који је однео тадашњи руски конзул у Косовској Митровици.⁷⁶ Изнад села је манастир Дубоки Поток са црквом Ваведења Богородичиног.

ЧПИЉЕ — КУЛИНЕ се налазе 34 km западно од Митровице као зеселак села Бање у Ибарском Колашину. То су, у ствари, остаци утврђеног манастира са црквом и звоникомкулом, по којој је и место добило своје двојно, односно друго име. Црква с нартексом, ексонартексом, звоником и гробљем са око 150 старих надгробних споменика смештена је на једном невеликом брежуљку северно од пута. Доста је великих димензија: 9,30x3,90 m. Апсида је очуваних облика — споља троугласт, а изнутра полукружна. Њени зидови су очувани до висине 1,20 до 1,50 m. На западној страни цркве су касније дозидани припрата и ексонартекс, који су нешто шири од цркве и озидани друкчијим начином грађења и од материјала слабијег квалитета. На спољашњу припрату се наставља кулазвоник, чије су мере у основи 3,90x3,50 m. На источној страни звоника су врата, чиме је кула била непосредно везана са припратом и црквом. Зидови кулазвоника су местимично очувани и до висине од 7—8 m. На југоисточном углу куле су, на висини 180 cm од садашњег нивоа, две камене конзоле



⁷⁴ М. Лутовац, нав. дело, 58, 81.

⁷⁵ Г. Елезовић, Речник, 450.

⁷⁶ М. Лутовац, нав. дело, 68.

МНГ-АЛ:ЗПАЖК ЧВЛАД



Сл. 13. Чпиље — Кулине, стари надгробни споменик
— поклопна монолитна плоча са уклесаним крстом

Fig. 13. Čpilje — Kuline, un vieux monument funéraire
— dalle monolithe décorée d'une croix gravée

Сл. 14. Чпиље — Кулине, надгробна монолитна плоча са урезаним
стилизованим ликом човека изнад дугог крста

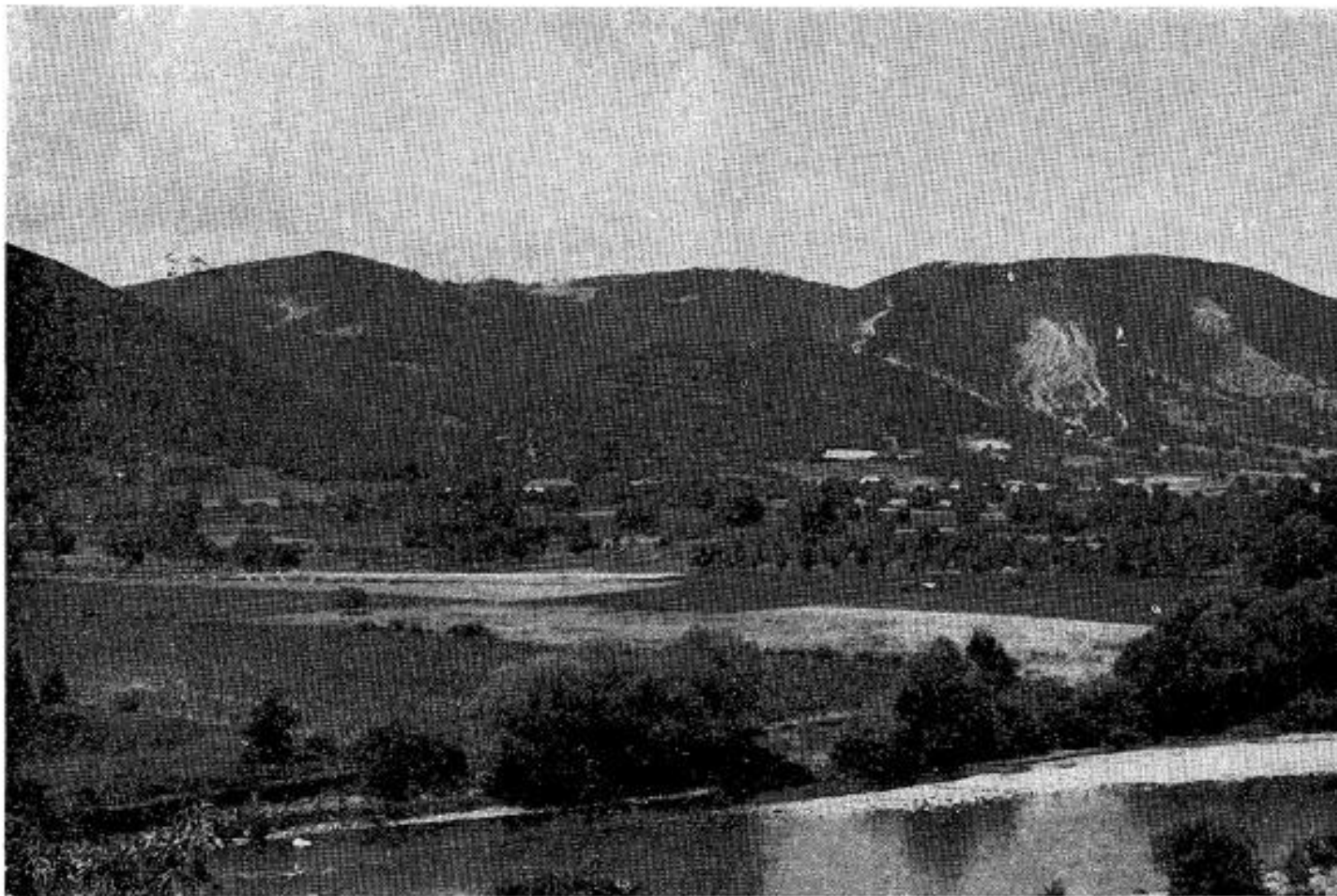
Fig. 14. Čpilje — Kuline, dalle funéraire monolithe comportant un portrait
d'homme stylisé, gravé audessus d'une croix allongée

истурене за 40 cm и високе око 15 cm, које су или прихватале спољашње степениште или служиле као основа за неки балкон или истурену осматрачницу. Кула је зидана од ломљеног и тесаног камена. На северном зиду кулезвоника, у шестом реду угаоних тесаника, на висини 1,40 до 1,80 m изнад земље, на камену чије су мере 0,80x0,92 m при горњој ивици плитко је урезан ћирилични текст чија су слова висока око 2 до 3 cm. Од натписа јасно се уочавају почетна слова личног имена: **Мил...** (Милак, Мипан, Милета или Милија?), затим слова **га** или **дл**, што није сасвим јасно па се може тумачити и као део личног имена и као део речи **(в)д л(ето)** или као засебно једно **дх**, што преузето из грчког језика даје нашу реч монах. На срећу, урезана година је сасвим добро очувана: **≠ · 3 ·**, што представља ону у целом хришћанству са страхом очекивану 7000ту годину када је требало да буде смак света и „будут глади“, „пагуби“ (помори), „труси по места“ (земљотреси), „начела болести“ (почеци страдања) и „кончина“ — крај.⁷⁷ Како се у нашем натпису иза године налазе и добро очуване урезане речи **па(д)ѣнѣ анвѣра** то значи да је рушење (паденије) цркве или звоника било јануара те године. Кад се стар: 7000. година прерачуна на наше садашње рачуњање времена добија се 1492. година. Занимљиво је да је готово на исти начин на једном тесанику јужне фасаде Дечана била урезана иста година и сличне речи о тадашњој глади: „Нема хлеба 1492“.⁷⁸

Податак о накнадно јасно урезаној 1492. години указује да је овај црквеноманастирски комплекс постојао и пре урезаног натписа, можда и неколико векова. А чињеница да се виде трагови презиђивања у горњим деловима указује да је кула настала у XIII или XIV веку као веома значајан стратегијски објект подигнут на месту где се долина Ибра сужава на свега неколико десетина метара и тако, попут осталих средњовековних тврђава у долини Ибра (Звечан, Маглич), штитила узводни и низводни

⁷⁷ Ђ. Сп. Радојичић, *Творци и дела*, Стихови у сребро урезани, Титоград 1963, 108.

⁷⁸ М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новоборске Криве Реке, Сиринишке и Никшићке жупе*, Саопштења XV, Београд (1983) 196.



Сл. 15. Зубин Поток, остаци средњовековног града на брду Градини изнад села

Fig. 15. Zubin Potok, vestiges d'une forteresse médiévale, bâtie sur la colline appelée Gradina, qui domine le village

део горњег дела Ибарске долине у тамошњем Колашину.

На платоу око цркве постоји велико старо гробље, у коме има око 150 монолитних надгробних споменика у виду плоча и поклопаца саркофага, најчешће великих димензија: 190x50x30 cm, неретко поређаних у правилне низове. Гробље се простире на равни трапезоидног облика, чије су ивице дуге на западу 50 m, на југу 180—200 m, северу 150 и истоку 80—100 m. То је једна од највећих и најочуванијих средњовековних некропола не само на Косову и Метохији него и у Србији. Све то указује да је овде у средњем веку било неко далеко веће и значајније насеље него што је то данашње село и овај уски појас Ибарске долине допуштао. Међу појединачним монолитним надгробним плочама истичу се три примерка са очуваним ћириличним натписом и неколико великих монолитних профилисаних поклопаца гробова на којима су уклесани, као украсни мотиви, низови вишеструких крстова, стилизованих људских фигура чији су облици сведени на овалну линију главе са две крупне тачке уместо очију, док завршеци линија међусобним укрштањем само назначују врат и рамена. Музеј Косова извршио је овде 1978. године претходна археолошка ископавања, пре

него што је локалитет потопљен у вештачко језеро Газиводе на Ибру.

Из претходног излагања види се да је Ибарски Колашин био подручје веома богато споменицима културе. За неке од седам до данас очуваних цркава сматра се да су постојале још од XIV века: Црепуља, Чечево, Дубоки Поток, а све су обновљене на остацима ранијих цркава. Свих шест остатака градоваутврђења су средњовековног порекла. За неке од њих имамо сачуване историјске податке. „Славни двор Брњаци” помиње се 1267/68. године. По граду Клопотнику Турци су одмах по освајању 1455. назвали целу област нахијом Клопотник. Међутим, број срушених цркава чији се остаци зову: црквешта, црквине, цркваши и сл. пење се на двадесет и пет. Има села која су имала и по две цркве (Доњи Јасеновик, Оклаце). На жалост, у свим тим и обновљеним и срушеним црквама нема сачуваног старог инвентара: икона, металних сасуда, текстила, рукописних или штампаних књига. Све то би нам дало целовитију слику о степену развијености духовног стања становништва жупе. Ако се има у виду да је за одржавање редовног духовног и религиозног живота у тадашњем друштву, по прописаним нормама, свакој цркви било потребно најмање 7 до 10 књига, онда можемо претпо-

ставити да је у 32 овдашње срушене и обновљене цркве било најмање од 224 до 320 књига. Но, ако је и било, то је све пропало. Данас знамо сигурно да постоје само три старе књиге у Дубоком Потоку, јер су, изгледа, у току другог светског рата нестале још три, за које се знало у науци 1937. године.

Упркос рушењима надземних споменика, остала су у импозантном броју сачувана стара гробља — укупно 42. Међу њима има и оних која својом старином допиру и до раног средњег века. Неколико тих некропола спада у највеће у Србији. Такво је старо гробље у Чпиљама — Кулини са преко 150 монолитних надгробних плоча или масивних поклопацасаркофага, међу којима има и неколико примерака украшених стилизованим људским ликом,

кратким текстом ћирилског писма или вишеструким орнаментом од клесаних крстова. Не мање импресивно делују слична стара гробља са монолитним надгробним плочама на хумкама распоређеним у низовима по гробљанским платоима у селима Јабуци, Златару, Брњаке — Башчи, Витакову, Орљу, Резали (120 хумки), Читлуку и другим. Неколико појединачних надгробних споменика заслужује пажњу етнолога и, разуме се, могли би бити достојни експонати сваког етнографског музеја (Бање: „Санда Комненова домаћица”).

Читав овај културноспоменички материјал заслужује посебну пажњу и већу заинтересованост и конзерватора и археолога, етнолога, историчара, лингвиста и других, док још није неповратно изгубљен.

Les monuments de L'ibarski Kolašin

MILAN IVANOVIĆ

L'Ibarski Kolašin ou le Vieux Kolašin est une région montagneuse dans la vallée du Haut Ibar, entourée des chaînes de montagne de Mokra Gora et de Rogozna Planina. Dans ce coin à l'écart des grandes routes il y a près de quarante villages, habitées par une population serbe particulièrement énergique. C'est en 1673 que l'Ibarski Kolašin est mentionné pour la première fois dans les sources historiques: il s'agit d'une inscription figurant sur les fresques de l'église SaintJean, au village de Crkolez, dans la Metohija. Cependant, les noms actuels de certaines localités de l'Ibarski Kolašin peuvent être relevés beaucoup plus tôt dans des sources historiques des XIII^e, XIV^e et XV^e siècles. C'est ainsi que dans la chrysobulle, accordée au monastère Žiča vers 1220 par le roi Etienne le Premier Couronné, sont mentionnés les villages de Gnjila, de Dobrinja et de Vitakovo. Au village de Brnjaci, la cour de la reine Hélène, épouse d'Uros I^{er} Nemanjić, est mentionnée en 1267/68. Dans une chrysobulle accordée au monastère Banjska entre 1313 et 1318 on relève le nom du village de Vranoviće. Dans un defter turc, dressé en 1455, au lendemain de l'occupation des pays serbes par les Turcs, cette région est appelée nahia de Klopotnik. Parmi les villages que celle-ci embrassait on lit: Brnjak, Tušimlja, Pridvorica, Velji Breg, Zubin Dol, Donje Čečevo et autres, ainsi que le monastère de Dikodil. Beaucoup plus tard, dans le catastyché du monastère Devič, située dans la plaine de Kosovo, sont inscrits pour les années 1737, 1765 et 1770, plusieurs de ces villages; le fait que ceux-ci

étaient «kolasiniens» y est particulièrement souligné.

L'auteur donne des informations essentielles sur la rénovation des églises bâties sur les fondations des anciennes églises dans les villages Banje, Duboki Potok (dans le defter turc de 1455 son nom qui signifie Ruisseau profond, fut changé en monastère Dikodil, ce qui est une déformation des mots turcs signifiant vallée profonde), Zečeviče, Zupče, Lučka Rijeka, Crepulje et Čečevo. Ce n'est que dans l'église de Crepulje qu'il subsiste quelques fresques et inscriptions datant du XVIII^e siècle.

L'auteur donne aussi des informations concernant:

—les églises détruites dans 25 villages: Bojinoviće, Brnjak, Jelačin Do, Presjeke, Bašče, Dublje, Staro Guvno, Ušće, Varage, Velji Brijeg, Vitkojeviće, Vranović, Gornji et Donji Jasenovik, Gornji Strmac, Drainoviće, Zlatare, Jabuka, Kaludra, Klopotnik, Lučka Rijeka, Medjedji Potok, Oklace, Rezala, Česanoviće.

—les villes fortifiées médiévales: Brnjaci, où se trouvait un palais royal et une école de jeunes filles qui fonctionna aux XIII^e et XIV^e siècles, Jelacin Do, Velji Brijeg, Gazivode, Zubin Potok et Klopotnik.

—et les vieux cimetières dans tous les villages susmentionnés. L'auteur souligne surtout la valeur de la nécropole médiévale de Čpilje—Kuline comptant plus de 150 pierres funéraires; il signale ensuite la nécropole du village de Jabuka, avec 88 dalles funéraires et celles de Rezala, d'Orlje, de Basée et de Vitakovo; dans ce dernier

village se trouve un cimetière dit «rusalijsko» (d'après le nom d'une coutume serbe et macédonienne — «rusalije»).

Sur le chocher qui est en réalité une tour du monastère forteresse en ruine, à Cpilje, est conservée une inscription gravée, rappelant la dévastation du monastère qui eut lieu en 1492.

Malheureusement, les icônes, les vases sacrés en métal, les vêtements sacerdotaux, pas plus que les vieux livres, ne nous sont pas parvenus, exception faite pour l'église de Duboki Potok où l'on conserve trois livres manuscrits du XVI^e

siècle: un Tétraévangile, un Martyrologe pour le mois d'octobre et un recueil de sermons (le Panégyrique). Près de l'église de Duboki Potok fut fondée en 1891, sous la domination turque, la première école primaire serbe de cette région. Vers la fin du XIX^e siècle et au début du XX^e, Duboki Potok, avec son église et, dans certains documents, son monastère, était visité, en tant que centre culturel important, par tous les consuls serbes et russes de Pristina et de Kosovska Mitrovica qui, à l'époque, faisaient partie de l'empire turc.